
MATIČNE KNJIGE PRIMORSKIH ŽUPA BARSKE DIJECEZE DO KRAJA 19. VIJEKA

Ivan Jovović

The loss and destruction of the medieval archive material of the Archdiocese of Bar (from the cathedral, monastery and district archives) represents an irretrievable loss for this spiritual institution and its congregation, as well for the entire Montenegrin history. Thus we have been forced to collect fragments of our own church history all over the East-Adriatic coast, as well as in the archives of Rome and Venice. Registers of the Bar Diocese seaside districts are the first class source for the research of demographic characteristics of this region, but it is also a family history base of Bar's Catholics.

Gubitak i uništenje srednjovjekovne arhivske građe Barske nadbiskupije (od kaptolskog, samostanskih i župnih arhiva) predstavlja nenadoknativ gubitak za ovu duhovnu instituciju i njene vjernike, kao i za ukupnu crnogorsku prošlost. Na taj način smo primorani da sakupljamo fragmente vlastite crkvene povijesti širom istočnojadranske obale, kao i u arhivima Rima i Venecije. Nažalost, najstariji originalni dokument koji se čuva u arhivu Barske nadbiskupije potiče iz 1731. godine,¹ zbog čega su matične knjige primorskih župa barske dijeceze prvorazredni izvor za

¹ Rastoder J., „Devet vjekova Barske nadbiskupije“ (katalog izložbe), Bar, 1989.

proučavanje demografskih karakteristika ovog prostora, međureligijskih odnosa, ali i osnov porodične istorije barskih katolika.

Prve poticaje za vođenje matičnih knjiga u evropskim zemljama dale su crkvene vlasti. Neke odredbe o vođenju matičnih knjiga donesene su na Lateranskom saboru 1217. godine, a odnosile su se na čin vjenčanja i moguće zloupotrebe. Sveštenik je prilikom odobravanja vjenčanja trebao istražiti moguće zapreke u pogledu rodbinskih odnosa budućih supružnika.² Obavezujuća uredba za vođenje matičnih knjiga donijeta je na Tridentskom koncilu 1563. godine. Cijeloj katoličkoj crkvi je nekoliko decenija kasnije, u Rimskom obredniku (*Rituale Romanum*) 1614. godine dato uputstvo o jedinstvenom vođenju matičnih knjiga krštenih, vjenčanih, umrlih te stanja duša.³

Jedan od potpisnika Tridentskog koncila bio je i barski nadbiskup Ivan Bruno, mada je izvjesno da matična evidencija kao redovna dužnost sveštenstva nije zaživjela za njegovog pontifikata. Ovo iz razloga što se katolička crkvena organizacija u barskoj dijecezi, i prije pada Bara pod tursku vlast (1571.), nalazila pred urušavanjem. Ta dešavanja bila su inicirana stalnim sukobima i sporovima još od početka XVI stoljeća unutar barskog klera.⁴ Međutim, ni u sredinama đe su postojale mnogo bolje političke prilike za djelovanje katoličke crkve vođenje matičnih knjiga dugo vremena nije praktivano od katoličkog klera. Tako su u Dubrovniku prve matice nastale oko 1600,⁵ u

² Opći religijski leksikon, Zagreb, 2002., str. 970.

³ Čučić V., Dubrovačke matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja, Arhivski vjesnik, vol.48 (2005), Zagreb, 2005., str. 45.

⁴ Marković S., Izvještaj potestata Andrije Kapela o građanskim nemirima u Baru 1512. godine, Istorijski zapisi, god.LXXXII, br.1-2, Podgorica, 1999., str. 183. – 190. usp. Čoralić L., „Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća“, Povijesni prilozi 32, Zagreb, 2007., str. 63. – 91.

⁵ Čučić V., op. cit., str. 46.

Perastu 1604., a u Kotoru 1624. godine.⁶ Iako je katolička crkva poslije pada Bara pa do sredine XVII stoljeća preuzela ulogu nekadašnje notarske službe za potrebe svojih vjernika,⁷ o vođenju matične evidencije nemamo podataka za cijelo XVII stoljeće, mada među odredbama crkvenog sabora u Spiču iz 1674. godine nailazimo na uputstva sveštenstvu barske dijeceze u pogledu vođenja matične evidencije.⁸ Prva zapažanja o ovoj tematici dobijamo na osnovu ličnog uvida nadbiskupa Vicka Zmajevića. U njegovom izvještaju iz 1703. godine se navodi da u nijednoj od barskih župa župnici ne drže vjeronauk niti se vode matice krštenih, vjenčanih i umrlih.⁹

Sveobuhvatne društvene promjene inicirane dolaskom Osmanlija na prostor Barske nadbiskupije rezultirale su promjenama demografske strukture i vjerske orijentacije autohtnog barskog stanovništva. Barski katolici su promjenom državnog i civilizacijskog okvira izgubili političke, ekonomske i vjerske privilegije koje su stoljećima posjedovali, i u veoma kratkom roku pod turskom upravom dobili drugorazredni status. Zato srednjovjekovno barsko stanovništvo, koje prepoznajemo u različitim povijesnim izvorima, jednostavno ni u naznakama ne nalazimo u matičnim knjigama barskih župa. Razlog tome je iseljavanje i masovna islamizacija katoličkog življa na barskom području od kraja XVI pa do sredine XVIII vijeka, što je uslovalo nestanak

⁶ Vodič kroz arhivsku građu (sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki), Istorijski arhiv Kotor, Kotor, 1977., str. 367. i 374.

⁷ Vinaver V., „Privilegije grada Bara“, Istorijski zapisi, god. XV, knjiga XIX – 1, Titograd, 1962., str. 65.

⁸ Jovović I., „Iz prošlosti Dukljansko – barske nadbiskupije“, Bar, 2005., str. 254. – 258.

⁹ Bartl P., „Notizie universali dello stato di Albania, e dell'operato da Monsig.r Vincenzo Zmaievich Arcivescovo di Antivari visitatore Apostolico dell'Albania“, Munchen, 1979., pag. 17.

barskog patricijata, ali i brojnih građanskih porodica. Izuzetak od navedenog predstavlja familija Debelja koja se prvi put u nekom aktu spominje 1339. godine.¹⁰

Najžešći udar na srednjevjekovno barsko stanovništvo dogodio se 1649. godine prilikom neuspješnog mletačkog napada na turski Bar. Mletačke trupe, potpomognute lokalnim katoličkim življem, doživjele su vojni poraz podno barskih zidana, što je bio povod „Turcima da na Barane izljevahu bijes i počеше ih tlačiti teškim ropstvom; od tada jedva da se mogla dobiti dozvola hrišćanima da slobodno obavljaju bogoslužjenje ili da se novcem otkupe. Mnogi da se oslobode bezdušnih poreza i zlostavljanja, polako počеше da otpadaše od hrišćanske vjere i napokon skoro svi, posebno od plemstva, promijeniše štovanje Hrista sa muhamedanskim praznovjerjem. Ipak nijesu svi posrnuli, posebno kler, koji nikakvim prijetnjama, zastrašivanjima i mukama ne odbaci Bogu datu vjernost, podmetnuvši glave sablji, izabraše slavnu smrt za Hrista. Drugi pak, ne malobrojni, skoro tri hiljade, da ne potpadnu pod tursku tiraniju napustiše domovinu, svojevrijemno prijeđoše k Mlecima, starim svojim gospodarima, pružajući im znatnu pomoć u Kandijskom ratu.“¹¹

Od početka XVII vijeka, zahvaljujući izvještajima barskih nadbiskupa, dobijamo kontinuirana saznanja o različitim događajima i dešavanjima unutar barske dijeceze sve do kraja XIX vijeka.¹²

¹⁰ Marković S., „Barski patricijat“, Bar, 1995.

¹¹ Sažetak povijesti Dukljansko – Barske crkve koju za ličnu upotrebu, uz neke dodatke, sačini iz ILLYRICUM SACRUM – a p. Danijela Farlati – a, Karlo Poten, nadbiskup Barski, Dukljanski i Kraljevstva Srbije primas, godine 1857., (rukopis sa latinskog preveo mons. Petar Perkolić, nadbiskup barski u miru).

¹² Bici M., „Iskušjenja na putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. godine“, Budva, 1985. usp. Jačov M., Spisi tajnog vatikanskog arhiva XVI – XVIII veka, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, knjiga XXII, Beograd, 1983. usp. Jačov M., „Spisi kongegacije za propaganda vere u Rimu o Srbima 1622 – 1644“, Beograd, 1986.

Strukturu barske dijeceze do kraja XVII činilo je devet župa: Stari Bar, Zupci, Tuđemili, Šušanj, Spič, Sozina, Kastel Lastva (Petrovac), Šestani i Livari. Početkom XVIII stoljeća nestalo je katoličkog življa u Tuđemilima i Sozini,¹³ a Kastel Lastva sa budvanskim vikarijatom je 1830. godine pripojena kotorskoj biskupiji.¹⁴ Odlukama Berlinskog kongresa Crnoj Gori su oduzeti Spič i Šušanj, što je istovremeno rezultiralo proširenjem crkvene jurisdikcije kotorskog biskupa (1880.) na gore navedene barske župe. Međutim, pripadnost različitim duhovnim institucijama (Barskoj nadbiskupiji i Kotorskoj biskupiji) nije uticala da barski katolici izgube svijest o zajedničkoj prošlosti i porijeklu, zbog čega je predmet ovog rada matična evidencija u primorskim župama barske dijeceze (Stari Bar, Zupci, Šušanj i Spič) od sredine XVIII do kraja XIX vijeka.¹⁵

Tačan datum početka redovnog vođenja matičnih knjiga u barskoj dijecezi je teško odrediti, mada orijentaciono uzimamo 1738. godinu. Iako nijedna od predmetnih matičnih knjiga ne počinje navedenim godištem, na jednoj stranici matičnih knjiga župe Šušanj postoji zapis nepotpisanog sveštenika da je u toj župi matična evidencija započeta 1738. godine. Ovde treba napomenuti da su na drugom kraju barske dijeceze, u župi Livari, sačuvani djelovi matice, odnosno godišta od 1738. do 1745. godine.¹⁶

Iako su barska i zubačka župa oduvijek bile zasebne organizacije cjeline, zbog turskog pritiska obredi krštenja i vjenčanja Barana obavljali su se u zubačkoj crkvi, sve do izgradnje kapele Sv. Anta u starobarskom naselju Gretva, pa je to ujedno razlog da je veći broj zubačkih familija evidentiran u barskim maticama. Prve knjige matice krštenih župe Bar vođene su kontinuirano, ali sa određenim prekidima. Matice krštenih započinju

¹³ Marković S., „Studia Antibarensia“, Perast, 2006., str. 347. – 391.

¹⁴ Marković I., „Dukljansko – barska metropolija“, Zagreb, 1902., str. 211.

¹⁵ Jovović I., op. cit, str. 179. – 180. i 264.

¹⁶ Krstić K., „Arbanasi u Zadru“, Zadar, 1988., str. 56.

08. 08. 1750., a završavaju se 03. 12. 1827. godine. Za razliku od ovih, prva knjiga matica vjenčanih župe Bar ne sadrži određena godišta. Upisi u maticama vjenčanih vođeni su redovno od 07. 05. 1750. do 23. 12. 1775. godine. Tek na sljedeće nailazimo 12. 07. 1780 - 23. 10. 1797., 15. 02. 1802. - 23. 02. 1805. i 17. 01. 1822. - 09. 02. 1824. godine. Matice umrlih navedenih župa sadrže takođe znatne nedostatke, s obzirom da od 1785. do 1802. godine nije zabilježena nijedna sahrana. Najstarija godišta u prvoj knjizi matica umrlih Bar počinju 1763. godine i redovno se vode do 1784. godine. Nakon toga prve sljedeće redovne upise preminulih susrijećemo od 05. 03. 1803. do 02. 12. 1805. godine, izuzimajući dva upisa 1812. godine. Druga matična knjiga (krštenih, vjenčanih i umrlih) župe Bar počinje 1828., a završava se 1891. godine.

Najstarija matična knjiga župe Zupci nije sačuvana. Prva matična knjiga (krštenih, vjenčanih i umrlih) župe Zupci počinje 1840., a završava se 1860. godine. Druga matična knjiga župe Zupci vodi se od 1860. do 1925. godine.

Prva knjiga matica krštenih župe Šušanj počinje 23. 03. 1751., a završavaju se 31. 07. 1811. godine, dok matica vjenčanih nije sačuvana kao prethodna, jer nedostaju određena godišta. Matice vjenčanih su vođene od 05. 09. 1750. do 11. 07. 1779. godine, a nakon toga upisi u njima su sačuvani fragmentarno (12. 08. 1778 - 06. 09. 1780., 06. 02. 1784. - 03. 09. 1788., 21. 08. 1793. - 03. 03. 1794. i 14. 02. 1813. - 03. 02. 1817. godine). Najstarija godišta u prvoj matici umrlih župe Šušanj nijesu sačuvana. Redovno se vode od 23. 10. 1766. do 30. 08. 1779. godine, a na sljedeće upise nailazimo od 29. 06. 1794. do 20. 08. 1799. godine. Druga matična knjiga (krštenih, vjenčanih i umrlih) župe Šušanj počinje 1829., a završava se 1885. godine.

Prva matična knjiga župe Spič je najstarija među gorenavedenim maticama, a njena prva godišta obiluju brojnim nedostacima, što se najčešće manifestuje kroz izostavljanje imena ženskih

osoba prilikom krštenja ili vjenčanja ili se one uglavnom evidentiraju samo kao zakonite supruge svojih muževa bez naznake o njihovim ličnim imenima. Takođe, u najstarijim godištim na brojnim mjestima izostavljena su imena kumova. Inače matične knjige župe Spič (prva i druga knjiga) su redovno vođene od 1742. do 1883. godine, s tim što upisi nijesu od 1742. do 1762. godine u prvoj knjizi vršeni odvojeno za krštene, vjenčane i umrle.

Zapažanja o predmetnim matičnim knjigama daje nadbiskup Lazar Vladanji u izvještaju 1756. godine. Iz ovog izvještaja zaključujemo da je ojačala crkvena disciplina među barskim klerom i pukom. S tim u vezi nadbiskup navodi da se krštavanje novorođenčadi ne odgađa zbog pripremanja gozbe svešteniku i kumovoj svojti, nego se đeca krštavaju odmah poslije rođenja. Sveštenik prilikom obreda krštenja ili vjenčanja, pored ručka, dobija 6 bajoka. Nadbiskup ističe da su njegovim nastojanjem sveštenici ustrojili matične knjige krštenih i vjenčanih, a on, opet, knjigu krizmanih.¹⁷

Po faktografskim činjenicama datim u matičnim knjigama, ali i po znanju latinskog, odnosno italijanskog jezika možemo prepoznati obrazovni nivo župnika, kao i njihov odnos spram matične evidencije s obzirom da nailazimo na akte (1845) koji eksplicitno ukazuju da je dio sveštenstva u barskoj dijecezi nerado obavljao ovu svoju dužnost.¹⁸ Upise u matičnim knjigama barske župe unosili su različiti sveštenici, pa i oni koji su povremeno obavljali dužnost župnika, što upućuje na raznolikost često puta nečitkih i neurednih rukopisa, dok su jedino matice župe Spič uredno vođene. Osim župnika, upise u matične knjige povremeno su vršili generalni vikari i barski nadbiskupi. Barski nadbiskupi su ujedno vršili nadzor nad radom župnika u pogledu vođenja

¹⁷ Radonić J., „Rimska kurija i južnoslovenske zemlje“, Beograd, 1950., str. 583.

¹⁸ Dabović Đ., „Pleme Šestani“, Bar, 2006., str. 146.

matičnih knjiga, što zapažamo na osnovu njihovih primjedbi koje se nalaze na marginama istih.¹⁹

U srednjem vijeku običan puk nije imao prezimena, već je ta privilegija bila vezana za plemićki sloj, a potom za uticajne građanske porodice.²⁰

Najveći broj barskih katoličkih familija koje se spominju u matičnim knjigama od druge polovine XVIII vijeka održao se do danas. Kako kod navedenih porodica gotovo da ne postoje predanja o njihovom doseljavanju na prostor današnje barske opštine, možemo ih označiti kao starošedioce, mada se samo neke od njih pojavljuju u dosad objavljenim izvorima tokom XVII stoljeća. Dio ovih familija se spominje početkom XVIII vijeka što potvrđuje njihovu prisutnost na ovom prostoru nekoliko decenija prije formalnog početka vođenja matične evidencije u barskoj dijecezi, od strane katoličke crkve.²¹ Navedene činjenice dokazuju da je proces formiranja prezimena među katoličkim življem na prelazu XVII u XVIII stoljeće već bio u podmakloj fazi, mada je patronimski oblik identifikacije lica još zadugo bio prisutan kod barskih katolika, o čemu svjedoče i brojni upisi u matičnim knjigama. Inače patronimsko iskazivanje bilo je svojstveno crnogorskom stanovništvu bez obzira na njegovu vjersku pripadnost, što najbolje ilustruje popis u Knjaževini Crnoj Gori 1879. godine. Po tom popisu, Zupci su, izuzev jedne porodice (Marinović), popisani u patronimskoj formi, dok je među starobarskim katolicima procenat patronimske

¹⁹ Naročito su prisutne primjedbe u prvoj knjizi matica barske župe.

²⁰ Jolić R., „Katoličko pučanstvo u Duvnu u vrijeme osmanske i austro-ugarske vlasti od početka 18. do početka 20. stoljeća na temelju crkvenih matičnih knjiga“, (magistarski rad), Zagreb, 2004. Str. 121. – 122.

²¹ Jačov M., „Le Missioni cattoliche nei Balcani durante la Guerra da Candia“, vol.II, Citta del Vaticano, 1992., pag. 549. – 552. usp. Milošević M., „Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717 – 1718 godine“, Istorijski zapisi, XVII, Cetinje, 1960., str. 802. – 804. usp. Krstić K., op. cit. 39. – 42.

identifikacije znatno manji, pa su glavari kuća uglavnom popisani po prezimenima (Demirović, Nikčević, Debelja, Mirdita, Marković, Dengil, Marović, Trceta, Jovović, Guraš, Pilota, Tripović, Šaljak, Raičković, Aleferović, Palanga, Marčobić, Đendinović, Puka, Marđokić, Martinović, Glaočević, Junković i Noga).²²

Upravo patronimska identifikacija i prilična koncentracija istoimenih osoba onemogućavaju izradu preciznim porodičnih rodoslova. Uz to, u matičnim knjigama su katkad osobe evidentirane po nadimcima (Vuko Mali, Đuro Miš, Stanka Klada, Nikola Kapetan, Petar Fišek, Jakob Mitar Jatagan, Ivo Pero Straota, Ivo Stijepov Belun/Belunović i sl.), ali i prema porodičnim ograncima (Obradović – Cotović, Đindinović – Mogilić, Đindinović – Jelić, Hrvatini – Budiše, Hrvatini – Kudin, Hrvatini – Butor, Kalica – Luketić, Jovović – Stjepić, Dumezić - Šalta i dr.) Da upisivanje po nadimku u maticima, shodno morfološkim osobinama nekog lica, ponekad može imati komični karakter vidimo na primjeru izvjesnog Stijepa Bajata, koji je sahranjen u 110 godini na groblju Sv. Tekle.

O katoličkom življu na barskom području i njegovom porijeklu malo je pisano u našoj literaturi, uglavnom tendenciozno. Do skoro preovladavali su stavovi da je dobar dio ovog stanovništva pokatoličen za vrijeme mletačke i turske uprave. Neutemeljenost, pa čak apsurdnost, takvih postavki dokazuju brojni izvori, uključujući i matične knjige Barske nadbiskupije. Tako se u etnološkoj studiji „Stara Crna Gora“ pripovijeda da se cjelokupni rod Sankovića iz Bajica iselio po jednim u Bar, a po drugim u Kotor, krajem XVIII ili početkom XIX vijeka.²³

²² Popis svega stanovništva Crne Gore (po okružjima, varošima i selima) 1879, Knjiga II, Cetinje, 2009., str. 297. – 457.

²³ Erdeljanović J., „Stara Crna Gora (etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena)“, Podgorica, 1997. (reprint), str. 276. – 277.

Međutim, da navedeno predanje nema utemeljenje u realnim historijskim dešavanjima svjedoče matične knjige rođenih župe Šušanj, đe se porodica Sanković spominje 1751. godine, dok prvi pisani trag o Sankovićima nalazimo u izvještaju barskog nadbiskupa 1712. godine, kada se kao šušanski župnik spominje Petar Sanković. Slične proizvoljne interpretacije Erdeljanovića prisutne su u tumačenju porijekla starobarske porodice Trceta, s obzirom da njihovu prisutnost u barskoj župi matične knjige potvrđuju od sredine XVIII vijeka. Inače u našoj starijoj historiografiji prilično su zastupljene proizvoljnosti u tumačenju prošlosti Barske nadbiskupije. Tvrdnje o dolasku jezuita u Spič koji su nosili haljine i brade kao pravoslavni sveštenici i držali crkvenu službu na staroslovenskom jeziku, ne bi li na taj način preobratali „narod slabe izobrazbe“ ili tzv. narodna kazivanja o naknadnom uzidiavanju katoličkih oltara u crkve Sv. Dimitrija i Sv. Tekle²⁴ danas, predstavljaju relikv davno prevaziđene istorografije.²⁵

Nemajući adekvatna saznanja o porijeklu starobarskih katoličkih familija, A. Jovićević u svom djelu jednostavno izostavlja podatke o ovim familijama, pa bi neupućeni čitalac mogao doći do zaključka da početkom XX vijeka u Starom Baru i okolnim naseljima nije bilo katoličkog življa. U navedenom djelu samo se uzgredno spominju dvije katoličke porodice Nikoletići i Bubići, đe se konstatuje da su se one poput drugih plemićkih ili trgovačkih porodica iselile iz Bara.²⁶ Nikoletiće nalazimo u maticama barske župe, dok o Bubićima nemamo podataka. Manja je vjerovatnoća da je znamenita budvanska porodica Bubića porijeklom iz Bara s obzirom da se ona raznim dokumentima spominje još početkom XVI vijeka, pa se može pret-

²⁴ Nakićenović S., „Boka“, Podgorica, 1997., str. 444. – 445.

²⁵ Butorac P., „Kulturna povijest grada Perasta“, Perast, 1999., str. 216.

²⁶ Jovićević A., „Crnogorsko primorje i Krajina“, Cetinje, 2004., str. 35.

(reprint izdanje).

postaviti da je dio spomenute katoličke porodice, svakako prije druge polovine XVIII vijeka, prihvatio islam, jer Bubići – muslimani i danas žive u Starom Baru.

Za razdoblje druge polovine XVIII vijeka i prve tri decenije XIX podaci za župu Bar su nepotpuni, naročito kada su u pitanju matične knjige umrlih. Razloge takvog stanja nalazimo u nepostojanju stalnog župnog ureda, jer katolički kler na tom dijelu barske dijeceze od sredine XVII pa do kraja XVIII vijeka nije mogao da slobodno obavlja pastoralne dužnosti. Sva imovina katoličke crkve na užem gradskom području bila je sekvestirana od turskih vlasti, osim crkve Sv. Venerande ili Sv. Ane kako se naziva u dokumentima u selu Turčinima. Barski župnici nису posjedovali crkvene objekte, već su samo povremeno boravili u gradu. Izuzetak su bili župnici koji su poticali iz barske župe, pa su u svojim privatnim kućama stanovali i u njima održavali crkvene obrede. Na osnovu izvještaja barskog nadbiskupa Frana Borzija iz 1795. godine saznajemo da katolička crkva posjeduje župnu kuću u naselju Gretva (Stari Bar). Prema njegovom kazivanju u ovoj kući su se nalazile stvari neophodne za održavanje mise, navodeći ih pojedinačno: tri crkvena odijela (dva stara i jedno novo), tri kaleža, dvije posude za hostiju, posuda za sveto ulje, jedan veliki krst, dva mala raspeća, moćnik, dva kandila i misal na slovenskom jeziku. Osim ovih stvari, katolička crkva je još posedovala jednu zemljišnu parcelu sa 18 korjena maslina, koja se nalazila uz župnu kuću. To je bilo sve što je krajem XVIII vijeka podsećalo na nekad najznačajniji katolički centar na Balkanu.²⁷ Sekvestirana imovina katoličke crkve vremenom je postala vakufska, pa nekadašnje titulare prepoznajemo samo u okviru toponomastike. Potvrda navedenog najjasnije se očituje na lokalitetu pod nazivom „Biskupija“

²⁷ „Relazione della Visita Diocesana d’Antivari fatta da me Francesco Borzi Arcivescovo d’essa 1795.“, Propaganda fide, Alb., vol 21, ff. 63 – 73.

podno zidina Starog Bara, *de* postoji staro muslimansko groblje koje se nekada prostiralo na nekoliko hektara. Prema srednjovjekovnim gravurama na tom mjestu se nalazio ljetnjikovac barskih nadbiskupa.²⁸

Posljedice Morejskog rata na barskom području bile su porazne za katoličku crkvu i njene vjernike. Učestvovanjem u neuspjeloj mletačko – crnogorskoj vojnoj akciji za oslobađanje Bara najveću cijenu su platili barski katolici, doživjevši ne samo očekivanu tursku odmazdu nego i poharu od svojih dojučerašnjih saboraca – mletačkih formacija.²⁹ Takva događanja usloвила su promjenu vjerske strukture na barskom području, jer se jedan dio katoličkih familija odlučio za egzodus, a drugi za konverziju vjere. Dvije župe barske dijeceze, Tuđemili i Sozina, do prve polovine XVIII stoljeća ostale su bez katoličkog življa. U Tuđemilu cjelokupno stanovništvo je islamizirano, dok je u Sozini prešlo na pravoslavni obred. Crkve na Sozini su napuštene, a u Tuđemilu je održavana misa jedanput godišnje u slavu patrona crkve Sv. Petke, kada su u procesiji sudjelovali katolici, pravoslavni i muslimani.³⁰ Koliko je danas starošedilačkih muslimanskih porodica u Tuđemilima ne možemo precizno utvrditi, osim za Bibeziće, na čiji pomen nailazimo u najstarijim matica krštenih župa Bar – Zupci.³¹

Logičan slijed masovnog iseljavanja barskog katoličkog življa, kao i njegova konverzija u druge religijske zajednice uslovio je nedostatak domicilnog klera. Barska dijeceza od prve polovine XVI stoljeća imala je nedovoljan broj sveštenika što je otežavalo redovnu vjersku službu. Navedeni problem je uvijek bio naznačen u izvještajima barskih nadbiskupa turskog perioda.

²⁸Antivari, gravira iz 1688, prema Coronelliu.

²⁹Milošević M., op. cit. str. 791.

³⁰Mijović P., „Crnogorski apokrif“, Cetinje, 1992., str. 190.

³¹A di 21 Settembre 1751 ho battazato di Vuco Smira ed Antona Bibasich sua consorte. Patrini Giuro Grazia, e Marco di Pero Grazia, ed al putto fu posto il nome Nicola.

Evidentan je bio nedostatak slovenskog katoličkog klera, o čemu je nadbiskup Lazar Vladanji u svom izvještaju 1759. godine eksplicitno obavijestio Kongregaciju za širenje vjere, navodeći da u primorskim župama barske dijeceze uskoro neće biti sveštenika koji poznaje narodni (slovenski) jezik tih župa.³² Da se radilo o značajnom organizacionom problemu crkve svjedoči i činjenica da su generalni vikari barske nadbiskupije morali ujedno obavljati poslove seoskih župnika.

U cilju obezbjeđenja redovne vjerske službe, Kongregacija za širenje vjere je, uz saglasnost barskog nadbiskupa, kadrovski snabdijevala barsku dijecezu sveštenstvom iz drugih sredina, jer je domicilni kler bio malobrojan. Sagleđavajući podatke sadržane u matičnim knjigama primorskih župa dolazimo do zaključka da je najveći broj sveštenika poticao iz Albanije, a manji dio iz Hrvatske, Bosne i Italije. Kolika je bila prisutnost stranog klera u barskoj dijecezi upečatljivo svjedoče upisi u matičnim knjigama barske župe. Od početka vođenja matica zapažamo da je domicilni kler u primorskim župama barske dijeceze bio malobrojan. Očit primjer je barska župa. U ovoj župi od smrti generalnog vikara Filipa Debelje pa do imenovanja Mila Vuksanovića za barskog župnika cijeli jedan vijek nema sveštenika u Baru koji potiče iz barske župe, izuzimajući povremeno činodejstvovanje don Vasilja Jovovića s kraja XVIII i početka XIX vijeka. Ovom krugu domicilnog sveštenstva treba pridodati ime i don Petra Četkovića, koji se u svojstvu svjedoka pojavljuje u barskim matičnim knjigama 1777. godine. Vjerovatno da se radi o licu koje u izvještaju 1759. godine spominje barski nadbiskup Lazar Vladanji, kada Kongregaciju za širenje vjere obavijestava da kod sebe podučava dvojicu mladića iz Bara gramatici i priprema ih za sveštenečki poziv.³³ Za pretpostaviti je da

³² Jovović I., „Barska dijeceza u aktima dubrovačkog i vatikanskog arhiva“, Istorijski zapisi, LXXXI, 1/4, 2008, Podgorica, 2008., str. 85.

³³ Jovović I., *ibid.*, str. 86.

je rečeni don Petar Četković službovao u Zupcima, mada nedostatak matica zubačke župe iz tog perioda čine ovaj stav upitnim.

Rješavanje deficita domicilnog katoličkog klera u kontinuitetu nije proizvodilo pozitivne efekte u barskoj nadbiskupiji. U matičnim knjigama primjećujemo veći broj bogoslova iz barske dijeceze koji se pojavljuju kao svjedoci na vjenčanju ili kumovi na krštenju, ali se gotovo nijedan od njih ne prihvata sveštenečkog poziva. Primjera radi nijedan od tri brata Jovovića, Stijepo, Jovo i Marko, koji se kao klerici spominju u maticama barske i šušanjke župe s kraja XVIII i početka XIX stoljeća, ne prihvata se sveštenečkog zvanja. Na slične primjere nailazimo i među ostalim barskim katoličkim familijama (Obradović, Vuksanović i dr.). Razlog tome ne treba tražiti samo u njihovom ličnom opredjeljenju, već je u činjenici da je katolički kler stalno bio proganjan od turskih vlasti.

Kako je najveći broj sveštenika poticao iz okolnih zemalja, oni su se u većoj ili manjoj mjeri zadržavali u primorskim župama barske dijeceze. Ovde donosimo imena sveštenika koji su zabilježeni u matičnim knjigama.

Župa Bar: Filip Debelja i Marko Micheli (1750. - 1751.), Filip Debelja (1751. - 1775.), Giovanni Guracuchi (1776. - 1786.), Giovanni Lindi (1787. - 1794.), Nikola Pezzi (1794. - 1797.), Vasilj Jovović (1797. - 1798.), Vićenco Batuci (1798. - 1801.), Andrea Ginagni (1802. - 1803.), Petar Prodani (1804. - 1811.), Matija Milićević (1811. - 1812.), Petar Temali (1812. - 1813.), Nikola Musani (1815. - 1818.), Pietro Guracuchi (1818. - 1819.), Nikola Musani (1820. - 1835.), Anto Marinković (1835. - 1837.), Antonio de Boscomare (1837. - 1842.), Marko Kalamut (1842. - 1844.), Josip Gudelj (1844. - 1860.), Đovani Scelacu (1860. - 1868.) i Milo Vuksanović (1869. - 1879.)

Župa Zupci: Antonio Sceldia (1840. - 1842.), Andrija Matković (1843. - 1852.), Gaspar Saraci (1852. - 1857.), Antonio Sceldia (1857. - 1860.), Milo Vuksanović (1860. - 1868), fra Alojzije a Lavello (1868. - 1877.) i Ivan Vitić (1877. - 1887.)

Župa Šušanj: Božo Obradović (1750. – 1778.), Nikola Pezzi (1779. – 1785.), Marko Guga (1786. – 1793.), Vasilj Jovović (1794. – 1812.), Frano Borzi, Simon Murić, Petar Temali (1813. – 1817.), Gaspar Scirgi (1818. – 1819.), Frano Borzi (1820. – 1821.), Petar Dodmasei (1821. – 1822.), Petar Prodani (1823. – 1825.), Nikola Sinci (1826. – 1828.), Andrija Matković (1829. – 1830.), Nikola Sinci (1830. – 1832.), Nikola Musani (1833. – 1834.), Gaspar Saraci (1834. – 1835.), Andrija Matković (1835. – 1842.), Antonio Sceldia (1842. – 1850.), Gaspar Saraci (1850. – 1851.) fra Paskvale (1852. – 1859.), Josip Gudelj (1859. – 1876.) i Đovani Slaku (1877. -1885.)

Župa Spič: Nikola Jorga (1742. – 1764.), Giovanni Pezzi (1764. – 1766.), Nikola Deluchi/Lukić (1767.), Rafail Jorga (1767. – 1821.), Đuzepe Bubci (1819. – 1825.), Ivan Milovčić (1825. – 1829.), Nikola Musani (1830. – 1834.) i Gaspar Saraci i Andrija Matković (1834. – 1883.)

U stručnoj javnosti postojale su određene pogrešne interpretacije u pogledu vođenja matične evidencije u katoličkim župama barske dijeceze s obzirom da postoji stav da se u matične knjige rođenih sve do kraja XIX vijeka upisivalo samo ime oca i đeda.³⁴ Međutim, takvi upisi u matičnim knjigama uglavnom su se odnosili na Šestane koji su u priličnom broju obitavali u barskoj župi. Matice sa područja koje su predmet izučavanja ovog rada sadrže podatke o katoličkim porodicama koje su do početka XIX stoljeća imale formirana prezimena.

Župa Bar: Debelja, Nikoletić, Nikčević, Tripović, Mardunović, Jovović, Četković, Trceta, Matezić, Marović, Đonozić, Palić, Demiri (Demirović), Delimujović, Bajaklija, Capica, Ivanović, Glavoč (Glaočević), Rončević, Kurtović, Uzunvuković, Palanga (Palangić), Sajčević, Karaman, Truš, Martinović, Raičković i Bizza.

³⁴ Rastoder Š., „Dr Nikola Dobrečić nadbiskup barski i primas srpski“, Budva, 1990., str. 19.

Župa Zupci: Gracija, Ivović, Dumezić, Vreteničić (Vretenica), Božović, Žmira, Četković, Franićević, Vicković, Milović, Antunićević, Vukotić, Babić, Đurović, Brajanović i Marinović.

Župa Šušanj: Matković, Vitić, Knežević, Paladin, Bošković, Peranović, Grgurica, Peranović, Đedović, Sanković, Kalica, Gromanić, Paljić, Perajković, Medović, Carević, Nikić, Perić, Paović, Glavanović, Karadović, Čakalović, Odžić, Bauković, Vulićević, Ružić i Sozina.

Župa Spič: Jorga, Zanković, Vuksanović, Obradović, Mitrović, Kovač, Đindinović, Iličković, Kurtić, Mihović, Ilić, Martinović, Roćević, Filipović, Đuranović, Lukić, Hrvatinić, Lukšić, Zgradić, Brkan, Madžar, Đuričić, Babić, Aleksić, Dekelja, Marinović, Alferović, Bizović, Đurići, Antović, Raićević, Tabadžić, Lukinović, Šćepčević i Čaković.

U istraživanju prezimena crnogorskih katolika primarni arhivski izvori predstavljaju matične knjige. Patronimska identifikacija – očinstvo je osnovica za stvaranje prezimena kod južnoslovenskih naroda dodavanjem nastavka – ić. Na takvu genezu nailazimo u matičnim knjigama primorskih župa barske dijeceze. Postotak patronimskih prezimena (prezimana na – ić) kod crnogorskih katolika u primorskom dijelu barske dijeceze je dominantan u odnosu na ona prezimana koja su dobijena po nadimku, zanatu, geografskom ili plemenskom određenju ili etničkom porijeklu. Takvo oblikovanje prezimena katoličkih porodica uklapa se u opštu crnogorsku antroponimiju.

Iako je forma upisa u matičnim knjigama bila utvrđena na Tridenskom koncilu, u praksi svaki župnik je zapisivao one činjenice koje je smatrao potrebnim, što u matičnim knjigama stvara priličnu nedosljednost i onemogućava izradu preciznih porodičnih rodoslova. Brojni su primjeri da isti sveštenik prilikom upisa u matične knjige članove iste familije jednom evidentira po prezimenu, a drugi put u patronimskoj formi.³⁵

³⁵ *A di 25 Luglio 1805 Io D.Pietro Prodani paroco di Antivari batezai Paula figlia di Giouanni di Anto Pietro, e Cecilia Nicca Tercete leggitimi*

Većina svetačkih imena odnosno kalendarskih (Petar, Marko, Filip, Marija, i dr.) potiču iz latinskog, grčkog ili hebrejskog jezika, pa je trebalo dosta vremena da uđu u crnogorski govorni sistem. Tokom vremena ona su se glasovno prilagodila narodnom jeziku te ih mi danas ošjećamo kao svoja. Jedno je sigurno da se stranim imenima kakva su upisana u maticama niko nije tako zvao, jer ih čovjek sa ovog prostora nije primjenjivao u svakodnevnom životu. Niko se nije zvao ili oslovljavao Mihael nego Milo, Natalis nego Božo, Joannes/Giovanni nego Ivan, Vicentius nego Vicko, Christofolo nego Krsto, Basiglio nego Vasilj, Fiora nego Cvijeta, Franscisca nego Frana i sl. To su dobro znali i oni koji vršili upise u maticama, pa su kalendarska imena pisali da ih što više prilagode slovenskoj fonetici (Boxo, Giuro i sl.), što predstavlja značajan izvor za dalja lingvistička istraživanja.

Drugi dio antroponimskog sistema u barskim matičnim knjigama čine narodna imena slovenskog porijekla (Vuko, Rade, Drago, Živan, Bogdan, Stanislava, Cvijeta i sl.). Zapažamo da su se slovenska narodna imena sve manje koristila, a da su ih zamijenjivala svetačka imena. Ta promjena se postepeno ostvarivala na različite načine, uglavnom poticajem katoličkog klera. Iako su kalendarska imena među ovdašnjim katolicima postala dominantna, ona su adaptirana shodno većinskom slovenskom življu u barskoj dijecezi. Potvrdu navedenog stava imamo i u brojnim hipokoristicima kalendarskih ličnih imena prilagođenih crnogorskom jeziku, kao što su: Niko, Ivo, Jozo, Mara, Jela, Vice, Stijepo, Kate, Mitar, Pero, Stana, Andro, Mato, Anđe i sl.

Osnovu imenskog fonda u primorskim župama barske dijeceze činila su sljedeća muška imena: Anto, Božo, Krsto, Andrija,

conjugi nata dei 18 del sudeto mese. P. P. furono Matteo Millo Nicoletich, colla sua madre.

A di 8 Agosto 1805 Io D.Pietro Prodani paroco d' Antivari batezai Antonio figlio di Vassil Anto Nicoletin, e Catterina Xivana Jacoba leggitimi conjugati nato 3. Agosto. P.P. Giuro Gracia, colla sua madre.

Milo, Staniša, Stjepan, Petar, Đuro, Marko, Nikola, Ivan, Rade, Vuko, Frano, Ilija, Josip, Drago, Dimitrije/Mitar, Luka, Vasilj, Tomo, Filip, Jakov/Jakob i Matija. Preostali dio muškog imenskog fonda odnosi se na manje frekventna imena, kao što su: Živan, Stojan, Gaspar, Todor, Đukan, Mašan, Roko, Simo, Vido, Maro, Dumo, Rafailo, Tripo, Martin, Janko, Bogdan, Raič, Markiša, Gabrijel i Đuraš.

Ženski imenski fond je nešto uži od muškog. Naročito su zastupljena imena Stanislava, Marija, Jana i Anđelina koja čine blizu 70 % ovog fonda, a među frekventnim imenima ovog fonda su: Krstina, Frana, Ivana, Jelena, Katarina, Marina, Andriana, Lucia, Marta, Paulina, Vićenca, Laura, Cvijeta i Stojna. Skupinu veoma rijetkih imena čine: Vida, Rosa, Nikoleta, Magdalena, Agata, Ilijana, Sava, Barbara, Regina, Cecilija, Vasilija, Antona i Đustina.

Upoređujući matične knjige primorskih župa barske dijeceze zapažamo da su narodna imena više zastupljena na ruralnom dijelu dijeceze (Spič, Šušanj i Zupci) nego što je to bio slučaj u barskoj župi. Ovo potvrđuje izvještaje barskih nadbiskupa u kojima se kaže da su vjernici u barskoj župi, i pored svih pritisa, najodanije slijedili dogme katoličke crkve. To primjećujemo i prilikom nadijevanja djeci kalendarskih imena koje je bilo najprisutnije upravo u ovoj župi.

Brojna svjedočanstva nastala od utemeljenja nadbiskupske katedre u Baru pa do danas potvrđuju primarni slovenski identitet barske župe, odnosno cijele dijeceze. Na jedno takvo svjedočanstvo nailazimo i u periodu koji se podudara sa tematikom ovog rada. Riječ je o pismu tada zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića upućenog 14. 02. 1744. godine Kongregaciji za širenje vjere oko izbora novog barskog nadbiskupa. U tom pismu se, između ostalog, navodi da „ u svim gradovima Albanije nije u upotrebi drugi jezik osim albanskog, osim Barana koji kako u gradu tako i na njegovoj teritoriji čuvaju slovenski jezik sa perfektnim izgovorom. Istim jezikom se služi i okolni narod, a naro-

čito pomenuti mletački podanici (Kastel Lastva i Budva) i iz njihovog govora sačuvana je čistota slovenskog dijalekta isto tako kao i u Raško – Srpskom kraljevstvu i Bugarskoj. Turci koji upravljaju gradom (Bar) posebno uče slovenski jezik da bi zadržali naklonost od gorepomenutih, više ljubomornih, pošto se sa njima graniče, pa bi bio skandal za ove dobre katolike da njihov budući pastir ne bude savršen Sloven.“³⁶ Bez obzira na navedene stavove visokih crkvenih velikodostojnika, narodni govor je u katoličkoj crkvi dugo vremena bio potiskivan u službenoj upotrebi, što je slučaj i sa matičnim knjigama. Ipak jedan manji broj sveštenika unosili su u matice pored oficijalnih i narodna imena. To nam omogućava da sagledamo, naročito u barskoj župi, kojem antroponimskom korpusu pripadaju, slovenskom ili albanskom.³⁷ Međutim, prepoznavanje etničke, odnosno jezičke različitosti unutar katoličke zajednice u Baru imamo u djelima stranih etnografa i antropologa koji su boravili na ovom području od sredine XIX vijeka. U jednom historiografsko – etnografskom zapisu (1844) se, između ostalog, navodi da u Baru i njegovoj okolini živi 1500 katolika slovenskog i 400 albanskog porijekla.³⁸

³⁶ Bartl P., op. cit., p. 235. Prevod : Dabović Đ., op. cit., str. 131.

³⁷ *A di 28 febre 1795. Io Niccolo Pezzi alunno, e paroco di Antivari battezzai un fanciullo di Jacob Millov, e di Marina di Nico Terzeta, nata li 25. detto. Patrini furono Jacob Stiepin colla sua madre Stanca di Anto Debeglia, cui fu posto nome Ivo, o sia Giovanni.*

A di 5 ottobre 1795. Io suddeto battezzai un fanciullo di Marco Col Dreco, e di Stana Franova Chietcovich nato prima un mese. Patrini furono D.Basiglio Jovovich colla sua madre Stanca di Anto Debeglia, cui fu posto nome Niccolo, o sia Colla.

³⁸ Dvorski V., „Crnogorsko – turska granica (od ušća Bojane do Tare)“, Podgorica, 2000., str. 64. Detaljno: Muller, „Albanien, Rumelien und die osterreichisch montenegrische Granze“, Praha, 1844., str. 56.

Upisi u svim nam dostupnim matičnim knjigama dominantno su vođeni na italijanskom, a manjim dijelom na latinskom jeziku. Izuzetak od navedenog predstavlja nekoliko upisa na slovenskom jeziku latiničnim pismom u matici župe Bar iz 1811. i 1812. godine izvršenih od sveštenika Matije Miličevića. Posmatrajući spomenute upise kao kuriozitet u radu katoličke crkve u barskoj dijecezi, prezentiramo ih u cjelosti.

Na 4 septembra 1811 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti ditichia rochiena dan 23. prosloga avgusta od zakoniti druxbenika Marka Vukotichia i Jane Xmirove i nadiveno bi ime ditichiu Stiepo, kumovi Millo Gionazich i Marina xena pa. Jakova Gionazicha od ove parokie.

Na 9 septembra 1811 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara na ovi dan jesam ispinio naredbe i svete molbe divieiczi rochienoj u na 26. prosloga agusta od zakoniti druxbenika Matta Nikoletichia i Stane Debelichia – koja divieicza czichia 5 martne pogibili u dan 28 agusta prosloga, bila je karschiena od gosn. d. Petra Prodana paroka mimosasnog i nadiveno bi ime divioczi Paulina.

Na 16 septembre 1811 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti divieicu rochienu na 7. istoga miseca od zakoniti roditeglia Stipa Radova i gnegove xene Marine, i ime divieczy Stane. Kumovi Vasilij Antov i Paulina xena Nika Palange od ove parokie.

Na 14 ottobre 1811 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti divieicu rochienu u dan 13. istoga miseca od zakoniti druxbenika ove parokie Anta Perova i gnegove xene Marine i nadiveno bi divieici Stana. Kumovi biu Marko Nikov i Stane xena Jakova Jovovichia ove parokie.

Na 24 novembre 1811 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti divieicu rochiena na 20. istoga miseca od zakonitih druxbenika Nika Marovichia i Jane Tripovichia ime divieici Anchie. Kumovi Andro Dumezich i Lucze xena pa. Marka Dumezichia od parokie zbacke.

Na 20 gienara 1812 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti divieicu rochienu na 19. istoga misecaod zakoniti druxbenika Ivana Dragina i Anne Mardunovichia i nadiveno bi ime divieici Anchie. Kumovi Luka Markin i gnegova xena Stane svi od ove parokie.

Na 22 gienara 1812 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti rochiena na 13 istoga miseca od zakoniti druxbenika Marka Czapice i Anchie Perakovichia ime ditichiu Boxo. Kumovi Frano Osmanov i Stane xena Xivana Gior Boxovichia svi od ove parokie.

Na 22 gienara 1812 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti ditichia rochiena na 5 istog miseca od zakoniti roditeglia Schiepana Giona i Stane Tarcatichia ime ditichiu Jakov. Kum Anto Gracia i Anchie xene Petra Gracie svi od ove parokie.

Na 3 febrara 1812 ja d. Mattia Millichievich parok od Bara karsti ditichia rochiena u dan 25 mimolasnoga miseca od zakoniti druxbenika Koglie Giokichia i gnegove xene Stane ime ditichiu Marko. Kumovi Koglia i Mare Pepich svi od ove parokie.

Na 28 febrara 1812 Niko Marchiokin u kuchi svoj u viri svete m.czarkve od godina 60 u dan 27 istoga pochie s ovoga svita koga tillo bi pokopano kod carkve Svete Anne u Baru, primijo e svete sakramente od mene paroka don Mattia Millichievichia.

Na 25 (mart) 1812 Luce xena pa. Milla Gionozichia u viri svete m. Czarkve u kuchi svoj od godina 80 dushe Bogu pridala koje tillo bi pokopano kod carkve S.Anne od Bara, primila e svete sakramente od mene d. Mattia Millichievichia paroka.

Značajan broj upisa u matične knjige župe Bar odnosi se i na lica iz Šestana. Kako osobe iz ovog plemena u tom periodu nije su imala formirana prezimena, tako su se uz njihove patronime nalazile oznake plemenske pripadnosti ili pak geografska odrednica sela iz koga potiču (Gursa, Pepići, Karanikići, Dedići, Birska, Pinčići, Livari i Krajine). Međutim, u slučajevima njihovih prvih potomaka doseljenih u barsku župu, a zatim i kasnijih

nasljednika, njihova plemenska pripadnost se ne spominje u matičnim knjigama, pa među Šestanima dolazi početkom XIX vijeka do formiranja patronimskih prezimena (Vučetić, Dabović, Đokić, Mardokić, Marković i Bitrović). Među Šestanima u manjem procentu imamo zastupljena slovenska etnička imena kao Staniša, Rade, Vuko i sl. ili kalendarska imena prilagođena crnogorskom jeziku, poput Iva, Đura, Anta ili Anđe, dok su u većem omjeru prisutna kalendarska imena prilagođena albanskom jeziku, kao što su Leka, Đerđa, Kola, Mria, Dilja, Prena i sl.³⁹ Vremenom je prisutnost Šestana sve jače izražena u barskoj župi, s obzirom na intenzivan proces orodačavanja sa domicilnim slovenskim stanovništvom.⁴⁰

³⁹ Sasvim drugačiji omjer u antroponimskom korpusu zabilježen je krajem XV vijeka u Šestanima. To saznajemo na osnovu deftera iz 1485. godine u kojem se među ostalim oblastima pod upravnom skadarskog sandžak – bega navodi i Nahija Šestani. Iz navedenog deftera (popisa) se jasno zapaža da među Šestanima preovladavaju slovenska imena. Vidi: Selmani Pulafa, „Defteri i rregjistrimiit sauhakatur te Shkoders i vitit 1485“, Tirane, 1974., 138 – 139. Prevod: Dabović Đ., op. cit., 56. – 58.

⁴⁰ *A di 2 maggio 1776 io sudetto parroco doppo fatte le 3 solite denunzie, e non avendo trovato verun impedimento congiursi in matrimonio Boxo Pera Boxoua con Fiora figlia di Nica Paulina da Scestani o Pepichi. Testimony Antonio figlio di Pietar Vuca da Dobrezzi, e Niccolo figlio di Lech Gioca da Dobrezzi.*

A di 11 settembre 1782 io sudetto paroco dopo avere fatto 3 solite denuncie, e non avendo trovato alcun Canon. impedineto, Congiusi in matrimonio Marco Nico da Caranichichi et Stana figlia di Pero Drago. Testimoni furono Stiepa e Pero da Poda chiesa di Scestani.

A di 25 aprile 1794 Io d. Giovanni Lindi qual sopra . Ho battezzato l'infante Mara figlia del Stiepo Nica da Dedich, e madre Mara leggitimi congiunti. Patrini furono Antonio da Luchich, e Paulina Demirova da Barbota, natta li 17 aprile girno da sabbato.

A di 20 agosto 1822 Io d. Antonio Scelacu curato d'Antivari battezzai Marta natta 15 med da Nicolo Pietro Margiochik e da Agnese da Cragnja leggitimi conjugi. Patrini furono Pietro Barddie e Andriana da Marovik.

Za razliku od svih pet primorskih župa barske nadbiskupije de je proces formiranja prezimena okončan još u XVII vijeku, Šestani dobijaju prezimena tek krajem XIX vijeka (izuzimajući one naseljene u okolini Zadra čija su prezimena formirana sredinom XVIII vijeka). Osim navedene, razliku primjećujemo u pogledu nadijevanja ličnih imena, s obzirom da katolici u primorskim župama imaju slovenska imena ili kalendarska prilagođena crnogorskom jeziku, dok patronimski fond među Šestanima ima mješovita obilježja, pri čemu je albanska komponenta brojnija od slovenske. Objašnjenje za ovu pojavu treba tražiti u činjenici da se na prostoru nekadašnje Krajine, pa samim tim i u Šestanima stoljećima govorilo „naški i arbanaški“, a potvrdu navedenog i danas nailazimo u brojnim toponimima čiju etimologiju vezujemo i za crnogorski i za albanski jezik. Bilingvalizam je bio u upotrebi na rubnim mjestima u barske dijeceze prema ulcinjskom području i nastao je kao svakodnevna potreba lokalnog stanovništva, iako se u jednom izvještaju iz 1570. godine vrši precizno etničko razgraničenje naroda na navedenom prostoru. U spomenutom izvještaju se konstatuje da je Bar kraj Dalmacije, a od Ulcinja počinje Albanija, te da narodi na ovom području su različiti po jeziku, zato što se od Bara do Istre govori slovenskim jezikom, a od Ulcinja do Valone uz albanski koristi se još i grčki jezik.⁴¹

Najnovija istraživanja pokazuju da su iseljeni Šestani u Zadru još početkom XVIII vijeka izvorno praktikovali bilingvalizam (dvojezičje), tj. slovenski i albanski jezik.⁴² Upravo ova činjenica je omogućila doseljenim Šestanima da se odmah po dolasku u novu domovinu uključe u glagoljsku liturgiju, poput sveštenika

⁴¹ Ljubić Š., „Relazione dell' Albania e sue citta, fiume, monti, loghi, piani, confine etc fatta l'anno 1570.“, *Starine XII*, Zagreb, 1880., str. 193.

⁴² Stagličić I., „Arbanasi su se doselili kao dvojezični narod?!“, *Zadarski list* od 22. 09. 2009.

zadarske nadbiskupije Juraja Jovića i Ivana Petanija (Petanovića), rođenih 30 – tih godina XVIII stoljeća u Šestanima.⁴³

U maticama vjenčanih nije zabilježen nijedan slučaj da se neka muslimanka udala za katolika, mada je takva mogućnost naprije postojala u barskoj župi, đe su katolici, uz pravoslavne, živjeli izmiješano sa muslimanima u starobarskim predgrađima. Međutim, u matičnim knjigama, osobito župe Bar, susrijećemo izvjestan broj katolika sa muslimanskim imenima ili patronimima, dok samo dvije katoličke familije (Demirović i Delimujović) imaju korjen u muslimanskoj antroponimskoj tradiciji. Genezu muslimanskih ličnih imena pronalazimo u crnogorskoj narodnoj tradiciji, ali i u političkim prilikama koje su od dolaska Turaka vladale na ovim prostorima.

U prvom slučaju, riječ je o sujevjerju, s obzirom da je muškom detetu nadijevano muslimansko ime, ukoliko su prethodno u nekoj familiji umirala muška djeca. Drugi slučaj se odnosi na kriptokatolike, tj. one koji su se javno prikazivali kao muhamedanci, a tajno su praktikovali sakramente katoličke crkve. Iako je na pokrajinskom crkvenom saboru u Mrkinju (Albanija) 1703. godine, kome je prešedavao barski nadbiskup Vicko Zmajević, donesena odluka kojom se zabranjuje sveštenicima i misionarima da kriptokatolicima udjeljuju sakramente, vidimo je takva praksa nastavljena i tokom XVIII vijeka. Istina, ova pojava je imala marginalni karakter, ako uzmemo u obzir broj katolika u barskoj dijecezi, što nije slučaj sa drugim dijecezama pod jurisdikcijom barske nadbiskupije. Isto tako matične knjige umrlih župe Bar potvrđuju izvještaje barskih nadbiskupa u kojima se navodi da neki katolici u ovom gradu imaju status sluga u bogatim turskim kućama. Koliki je bio njihov broj ostaje nepoznanica, mada sudeći po raspoloživim podacima u matičnim knjigama taj broj je bio neznatan. Međutim, indikativno je da se u

⁴³ Barančić M., „Arbanasi i etnojezični identitet“, *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, 2008., str. 563. usp. Krstić K., op. cit., str. 57.

maticama kao turske sluge pojavljuju mlađi maloljetnici ženskog pola, pa nije isključeno da su predati od svojih roditelja. Takve pojave su bile rasprostranjene na širem prostoru Barske nadbiskupije, zbog čega su osuđene saborskim aktima 1703. godine.⁴⁴ Da je kriptokatolicizam postojao unutar barske dijeceze potvrđuje nadbiskup Lazar Vladanji u svom izvještaju 1756. godine, gdje navodi da su za njegovog pontifikata rjeđi slučajevi da hrišćanska posluga po turskim kućama prelazi na islam.⁴⁵ Na osnovu dolje navedenih primjera ne možemo sa sigurnošću utvrditi da li su muslimanska imena među barskim katolicima proizvod sujevjerja ili je u pitanju kriptokatolicizam.⁴⁶

⁴⁴ Malaj V., „Kuvendi i Arbenit 1703“, Ulqin – Tuz, 1999., p. 85.

⁴⁵ Radonić J., op.cit., str. 583.

⁴⁶ *Io d. Filippo Debeglia parroco d' Antivari 22 giugno 1751 congiuursi in matrimonio Asan Mar Vuca da Gursa con Stane Palvulevich de Pepiche. Testimony Rado Giorga e Drica Ginrocca da Scuttari.*

A di 27 ottobre 1751 io Filippo Debeglia congiursi in matrimonio Asan Palouich da Dobra Voda con Paola Gugliaccia da Suscan. Testimony Marco Baucouich, e Vuco Mitrov.

A di 1 agosto 1756 ho battezzato una putta di Jacobo Androv, e Mande sua consorte nata li 28 luglio. Patrini furono Siepan Tripovich, e Manda Asanova, ed alla putta fu posto il nome Cate.

A di 23 Giugno 1763 passo a migior vita ... d'Ibrahim Jahovich ... munito di tutti Sacramenti, e sapelito...

A di 9 agosto 1767 ho battezzato una putta di Usein (fu Pero) Iuancouch e Stanca sua leggitima consorte nata mesi di Genaro 1766. Patrini furono Petri Debeglia, e Stanislaua moglie di qui Antonio Debeglia. S' obliğanoli parenti, che si manteva cattolica, e si chiamava non nome, come sotto ioe Angelina. ... habitano in Dulcigno.

A di 6 ottobre 1777 io sud. parroco Giovanni Guracucehi ho battezzato un fanciulo nato 29 settembre figlio di Giuro Roncevich, e dela leg. consorte Nicche figlia Iuo Smira da Supci. Patrini Pera di Smail Bech, e Jella o Ellena moglie di Maro Ivof.

Svaki upis u matičnoj knjizi rođenih u primorskim župama barske dijeceze sadrži sljedeće podatke: dan i godina obavljnja krštenja, ime i prezime sveštenika koji je obavio upis i krstio dijete, ime i prezime oca, ime, a ponekad i devojačko prezime majke, ime deteta, ponekad i dan kada je rođeno i na kraju imena i prezimena kumova. Pojedini revnosni sveštenici, osim navedenih elemenata, upisivali su i naselje iz kojeg lice potiče. Tako, na primjer, matice župe Bar omogućavaju da doznamo u kojim je naseljima barske župe živjelo katoličko stanovništvo (Brbot, Bartula, Držak, Sumina, Turčini, Tomba, Čeluga, Žunjevac i dr.), kao što

A di 5 septembre 1778 mori Marta figlia di Stan Mar Cola in eta d'ani 15 e fu al servizio di Amet-aga Scagovich, a fu solamnte confermata e sapelita a Dersach.

A di 28 ottobre 1778 mori una serva di Ali-aga Scagovich figlia di Cioba Cola d'ani 10, e fu sepelita a Turcini

A di 11 (novembar ili decembar) 1778 mori una serva di Jacup Barovich d'ani 11 e fu sepelita a Turcini.

A di 23 ottobre 1780 Io sudetto Parroco Giovani Guracucci amen ho fatto le 3 solite denuncie, e non avendo trovato alcun congiursi in matrimonio Milo figlio Marco Suncovich con Stane di Vuca Sgradich. Testomony fu Nico di Smail bech, e Marco Tripovich.

A di primo aprile 1781 mori un servitore di Avdula Sula Aziz e giorno seguente fu sepelito a Turcini.

A di 10 ottobre 1795. Io sudetto battezzaai una fanciula di Sciabo Ago, e di Mare Simonova nata prima un mese. Patrini furono Gioca di Anto Pieter Vucia colla sua madre, cui fu posto nome Marina.

A di 12 febro 1798 Passo da questa a migior vita Demir Scagenevich, o sia Giovanni da Pinci di anni 60 in circa, munito dei SS. Ma non di Comun. Perche non li permese fu sepelito nella chiesa a Turcini.

A di 23 Decembre 1823 Passo di questa a miglior vita Giacomo Arvatin detto Mollabegut d'anni 65 unita dei SS.Sacramenti di Panitenza, ed ostrema anzione, e fu sepelito dal sig. D. Pietro Dodmasei Parroco di Sussani nella chiesa di S.Veneranda a Turcini.

predmetne matice bilježe i prisustvo manjeg broja katolika u selima Poda, Lumetići, Mikulići i Komina đe je muslimansko stanovništvo bilo dominantno.

A di 31 luglio 1791 Io d. Giovanni Lindi qual sopra, ho battezzato l'infante Giuro del Iuo Nicco Bossouich da Celuchu, e madre Marina Matesich da Turcine legitimi consorti. Patrini furono Marco Tripouich da Sumina, e Stane Millova da Celuchu. Natto li 8 maggio giorno di domenica anno 1791.

Većina dece se krštavala odmah nakon rođenja. Na to su uticale dvije činjenice. Prvo, u tradicionalnoj katoličkoj sredini bila je redovna pojava izvršenja svih svetih sakramenata, naročito čina krštenja. Drugo, bila je prisutna opasnost od smrtnosti novorođene dece, pa su se roditelji brižili da im potomstvo ne bi preminulo nekršteno. Stoga je većina dece krštena u razdoblju od najviše sedam dana. Međutim, bilo je izuzetaka od ovog pravila. Razlozi odgadanja čina krštenja mogli su se odnositi eventualno na neke vremenske neprilike ili odsustvo župnika.

A di 18 maggio 1795 Io Niccolo Pezzi alunno e paroco di Antivari battezzati, o sia, rimisi la ceremonie della S.Chiesa di Staniscia Jovovich, e di Ange Gieciova al fanciullo nato prima mezzo anno. Patrini furono Giacomo Gionosich colla sua madre, cui fu posto nome Antonio.

Nadijevanje imena novorođenoj deci bilo je podložno običajnim normama, pa su đeca uglavnom redovno dobijala imena po đedovima i babama sa očeve i majčine strane, rano preminuloj braći i sestrama i drugim srođnicima bračnih drugova. Bilježimo da su đeca katkad dobijala imena, naročito ženska, po jednom od roditelja ili kumovima na krštenju. Takođe rasprostranjeno je bilo nadijevanje kalendarskih imena, u zavisnosti od činjenice kog su dana rođena ili krštena. Tako se, na primjer, ime Božo (Natale ili Natalis) redovno javlja u vrijeme oko Božića, od kraja decembra, pa do Bogojavljanja.

Zanimljivo je da među barskim katolicima tokom XVIII i XIX vijeka nema imena koja su prilično zastupljena u drugim katoličkim sredinama, kao što su: Alozije, Ambrozije, Bartol, Daniel, Ludovik, Benedikt, Augustin, Klara, Margareta i sl. Sa druge strane, matice primorskih župa nas upućuju na zaključak da nema veće razlike u nadijevanju imena između katolika i pravoslavnih na ovom dijelu barske opštine u razdoblju koje obrađuje ovaj rad. U matičnim knjigama vidimo da su pravoslavni katkad dobijali tipična katolička imena, a katolici pravoslavna. Kod pravoslavnih bilo je zastupljeno ime Frano, a kod katolika Savo i Jovo.

Međutim, matične knjige pokazuju da je procenat mješovitih brakova i uzajamnih kumstava katolika i pravoslavnih značajno opao, ako sagledamo ovaj proces iz izvještaja barskih nadbiskupa u drugoj polovini XVIII i tokom XIX stoljeća. Razlog tome treba tražiti u odlukama crkvenog sabora u Zupcima 1750. godine.⁴⁷

Da su nasljednici nadbiskupa Lazara Vladanijja pridavali veliki značaj ovom pitanju, odnosno da su se striktno pridržavali gorenavedenih saborskih odluka vidimo i u izvještajima nadbiskupa Frana Borzija, u kojima 1795. i 1809. godine Kongregaciju za širenje vjere poimenično obavještava o primjerima orodaavanja katolika i pravoslavnih u barskoj dijecezi.⁴⁸ Osim u rodbinskim odnosima, veći broj pravoslavnih susrijećemo kao kumove u matičnim knjigama vjenčanih i krštenih. Ovđe naročito treba istaći kumstvo na krštenju koje je u crnogorskom običajnom pravu imalo karakter srodstva.⁴⁹ Objašnjenje ovih pojava treba tražiti u narodnom ekumenizmu istorijski utemeljenom u svakodnevnom

⁴⁷ Radonić J., op. cit. str. 580.

⁴⁸ Relazione della Visita della Diocesi d'Antivari da me Francesco Boryi per misericordia Divina, e grazia della Santa Sede Appostolica Arcivescovo della Diocesi stesa, incominciata li 20. Maggio, e terminata li 6. Settembre 1809., Propaganda fide, Alb.vol 23, ff. 348 – 353.

⁴⁹ Bogićević Č., „Crnogorsko pravno – istorijski leksikon“, Podgorica, 2010., str. 264.

životu crkava i njihovih vjernika.⁵⁰ Zato ne iznenađuju upisi u matičnim knjigama kada se u svojstvu kuma na vjenčanju po katoličkom obredu pojavljuje pravoslavni sveštenik ili kada na osnovu istih doznajemo da su kćerke pravoslavnih sveštenika Đura iz Đurmana i Marka Niklanovića bile udate za katolike.⁵¹

Iako se u maticama za pravoslavne ponegde upotrebljava naziv šizmatici (raskolnici), ta činjenica ne odražava suštinu odnosa lokalnog katoličkog klera i puka prema pravoslavnoj crkvi. Dakle, gorenavedene saborske odluke, kojima se zahtijevala separacija katolika od pravoslavnih, nijesu mogle biti sprovedene u cijelosti, pa nadbiskup Lazar Vladanji u izvještaju iz 1756. godine rezignirano konstatuje da se u pojedinim župama, poput Kastel Lastve, ne sprovode saborske odluke iz 1750. godine. On se žali Kongregaciji da u Kastel Lastvi i dalje opstaju stari običaji đe pravoslavni zovu katoličkog sveštenika da izvrši obred sahrane, pa ga za taj čin honorišu. Nadbiskup Vladanji je ovu praksu zabranio svojim sveštenicima, ali se izvinjavaju da to čine „ per fine politico “, te i dalje primaju nagrade za ove obrede. Isto tako postupaju i pravoslavni sveštenici kada umre neki katolik.⁵² Ove nadbiskupove stavove potvrđuju najstarija godišta matičnih knjiga krštenih i vjenčanih u svim župama barske dijeceze. Ipak matične knjige rođenih i vjenčanih, naročito

⁵⁰ Jedinstvo naroda barskog kraja kao prepoznatljiva vrijednost ovog područja zabilježena je u brojnim izvorima i prenosila se izvan lokalnih okvira. Na takav primjer nailazimo u testamentu napisanom u Zadru 1686. godine od strane mletačkog oficira Mihovila Prokulijana, barskog plemića, u kojem, između ostalog, on zavještava izvjesnu sumu novca bratovštini pravoslavnih vjernika crkve Sv. Ilije u Zadru u znak sjećanja na svoje ratne drugove. Detaljnije : Čoralić L., „Mletački časnici, svećenici i građani – tragom Barana u Zadru (XVI – XVII stoljeće)“, Rad Zavoda povij. znan. HAZU u Zadru, sv.50/2008, str. 156. - 157.

⁵¹ Matične knjige krštenih župe Spič, godište, 1763.

⁵² Radonić J., op.cit., str. 583.

župe Spič, potvrđuju da su saborske odluke uticale na smanjenje broja mješovitih brakova, kao i međusobnih kumstava. Ovde prenosimo samo dio upisa koji su zapisani prije više od 200 godina, a tiču se orođavanja lokalnih katoličkih i pravoslavnih familija, kao i njihovih međusobnih kumstava zabilježenih u matičnim knjigama rođenih i vjenčanih primorskih župa barske dijeceze. Treba naglasiti da su slični primjeri bili zabilježeni i u pravoslavnim crkvenim knjigama u Spiču, ali su one uništene od strane okupatora u Drugom svjetskom ratu, zbog čega nijesmo u mogućnosti da u potpunosti sagledamo ovu osobenu pojavu barske sredine.⁵³

Die 15 Febris 1742 baptizau Stanislaua filiam Marci de Milo Rochieulich, et Stanislaua Obradouich legitimorum coniugum cum patrinis Nicolao Giurasceulich (Đurašević, op.a.), et Stanislaua uxore Michaely Vuksanouich.

Die 19 Febris 1742 baptizaui Rafaelum filium Nicolai de Boxo Aruatin et ... legitimorum coniugum cum patrinis Steffano de Nico Popouich (Popović, op.a.), et Mare uxore Alfireulich.

Die 27 Decembre 1742 baptizau Sabbam filium Andrea Gionginouich, et Stanislaua legitimorum coniugum cum patrinis Michaelae Obradouich, et Stoyna Petri Popouich.

Die 29 Junis 1743 baptizau Petrum filium Stanislai de Marco Mitrou, et Stanislaua Kurtouich legitimorum coniugum cum patrinis Iouo de Carsto Perou.

Die 8 Octobre 1743 baptizau Stoyanum filiam Matheam Dekeglia, et Maria legitimorum coniugum cum patrinis Sabba de prete Ioanne, et Andreana uxore Stanislai Ciaco.

Die 22 Octobre 1743 baptizau Stanislaum filiam Petri de Nico Rayckouich, et Agnatis legitimorum coniugum cum patrinis Sekule Niklanouich (Niklanović, op. a.), et Agnate uxore Steffani Zancouich.

⁵³ Folić Z., „Ateizam vlasti u Crnoj Gori 1945 – 1953“, Istorijski zapisi, god. LXVIII, 4/1995, Podgorica, 1995., str. 199. usp. Novaković R., „Spič“, Beograd, 1997.

Die 7 Julis 1744 facta una dennuntione, et una infermantione habita, et nulo comperto can. imped.matrim. iuxati iuxta ritum S.M.E. Cath. Romana Demetrium Steffani Giongionouich, et Mariam Nicolai Milouich (Milović, op.a.) coram testis Petro Giorga, Luca Vuksanouich et Steffano Giongionouich.

Die 22 Martis 1745 baptizauī Lupus filium Razaely Mila Zancouichia, et Marie Obradouich legitim. coniugum cum patrinis Petro Luksich, et coniuge Petri Papanouich.

Die 27 Aprile 1745 baptizauī Antonis filium Marci de Lupo Martinouich, et Catharina filiam Steffano Tomouich (Tomović, op. a.) legitim. coniugum cum patrinis Nicolao Giurasceuich, et Vincentia coniuge Steffano Giongionouich.

Die 3 Aug. 1745 baptizauī Eliam filium Michaelis Petra Illickouichia et Christina filiam de Marco Boxo legitim. coniugum cum patrinis Nicolao Nouacouich, et Flora coniuge Nicolai Mazarouich.

Die 21 Aug 1745 baptizauī Ioannes filium Mihaelis de Nico Miho, et Maria legitim. coniugum cum patronis d. Nicolao Giorga, et Agnata coniuge Stanislai Nouacouich (Novaković, op.a.).

Die 29 Aug 1745 baptizauī Nicolaum filium Petri Vuca Iuova, et Joanne Giurasceuich legit.coniugum cum patronis Georgio Giongionouich, et uxore Petri Tabagia.

Die 5 Octobre 1745 baptizauī Andream filium Nicolai de Georgio Obradouich, et Stanna Popouich legitim. coniugum cum patrinis Ioannes Rayckouich, et ... uxore Marci Straxar.

Die 5 Junis 1746 factis tribus dennuntiation, et nullo comperto can. impato matrimon. Iuxai iunta ritum S.Matris eccle Cath. Rom. Michaele Zancouich, et Stanislaua Nicoceuich (Nikočević, op.a.) coram testis d. Natale Obradouich, et Lupo Mitrou.

Die 21 Septembre 1746 baptizauī Catharina filiam Andrea Giongionouich, et Stanislaua Ciacouich legitimorum coniugum cum patrinis Michaele de Christofolo Obradouich, et Stanislaua de Nico Popouich.

Die 23 Octobre 1747 factis solitis dennun et nullo can. imped. matrim. Iunxi iuxta S.M.E. R.O. Petrum filium Nicolai Schiepchieuich, et Catharina Curtouich (Kurtović, op. a.) coram testis Stefano Schiepchieuich, Rafaele Rochieuich, Georgio Schiepchieuich.

A di 11 giugno 1751 battezzato d.Marco Micheli, una putta di Anto Tarceta, e di Viza Frana Iua Perova, nata li 10 deto. Patrini Ilia Luka Nica Curtova, e Maria Nicoceuich, ed alla putta fu posto il nome Viza.

Die 12 Novembre 1751 factis tribis solitis dennun. et nullo comperto can. imped. matrim. Iunxi Marcum Nicolai Gionginouich, et Ioannam filiam Ioannis Sciogliagha (Šoljaga, op. a.) coram testis Georgio Gionginouich, Nicola Guricich, Francisco Giorga.

Die 28 Octobre 1752 factis solitis dennun et nullo can. imped. matrim. iunxi iuxta S.M.E. Rom. Lupum filium Stefani Gionginouich, et Stanislaua filiam Lupi Schiekac (Sjekač, op.a.) coram testis Francisco Giorga, Rafaele, Stefano Mazar.

Die 25 Septembre 1754 baptizau Maria filiam Nicolai de Pero Rochieuich, et Anne Nouacouich (Novaković, op.a.) legitim. coniugum cum patrinis Milo Marca Paladina, et Mare uxore Nicolai Straxar (Stražar – Karlić, op.a.).

A di 16 ottobre 1754 ho battezzato una putta di Antonio Debeglia, nata li 26 settembre, e Stana Clada sua consorte. Patrini furono Sekula di Marco Niclanouich (Niklanović, op. a.), e Mar Vuca Luchina, ed alla putta fu posto il nome Paola.

A di 8 Aprile 1756 Io p. Natale Obradouich Parroco di Sussani hauendo fatto il 3 solite denuntie, ne hauendo scoperto alcun cannonico inpendimentno congiursi in matrimonio Marco Duma Perachiouich secondo vito della S.Madre Chiesa Cattolica con la figlia di Vuco di Nicola Stiecaceuich (Sjekačević/Sjekač, op.a.) per nome Maria. Paesanti furono li testimonij Rado Perich, e il 2. Frano Stanisin, e il 3. Piero Zareuich nel giorno di Lonedì.

A di 30 agosto 1756 congiursi in matrimonio Marco Baucouich, ed Angie Pechin serviana. Testomony Rado e Vuco Mitrov.

A di 30 ottobre 1756 ho battezzato una putta di Jacobo Vucoy, ed Ange sua consorte nata li 20. Patrini furono Nico Damianouich (Damjanović, op.a.) e Stane di Milo Raiccouich, ed alla putta fu posto il nome Pavla.

A di 21 febro 1759 congiursi in matrimonio Giuro Marca Domoua con Ella Sava Boxcoua serviana. Testomony Ilia, e Giuro Zapiza.

Die ... Martis 1759 d. Nicolaus Giorga Parochus baptizauit duo filis nati in uno partu Marci de Luca Sgradich, et Maria filia Petri Baucouich legitimor. coniugum. P. fuerunt Georgis Antonis Giorga, et conjux presbyteri Niclanouich serviana scismati. Pribus imposta fueruno nomina Michaelae, secundi Ioanes.

Die 10 novembris 1763 D. Rapahael Giorga baptizauit Demetrium filium Antoni Aruatin et Maria Lupi Scopeglie (Škopelja, op.a.) legitim. conjungum. P. fuerunt Nicolaus filius Francisci Sgradich, et conjux Natalis Mazar de Berza figlia Domenici Ruxich de Parochia Sussani.

A di 19 Julis 1761 D. Nicolaus Giorga Parochus baptizauit Matteum filium Elie Luchich, et ... filiam Nicolai Alfierouich legitim conjugum. Patrini fuerunt Ioanes Presbyter Niclanouich et conjux Jacobi Obradouich

A di 18 di Ottobre nel anno 1762 parroco di Susciani hauendo fatto le 3 solite denuntie, e non hauendo scoperto alcun canonico impedimento congiursi in matrimonio figlio di Stefano Rado Gromagnia per nome Stanislao con la figlia di Stefano Papan (Papan, op.a.) per nome Nicola. Testimonij furono Vulich Rado, secundo Zuanni Ochich, e il 3. Giorgio Sachieuich.

A di 29 ottobre 1764 io d. Fillipo Debeglia congiursi in matrimonio Siepan Saiceuich, e Stane de Siepan Damianouich serviano. Testimony Vuco Andra Miloua, e Mato Pera Miloua.

A di 11 ottobre 1769 congiursi in matrimonio fatte le solite 3 denuzie senza verun solenita Marco Simoni ed Angie di Steffano

Damianouich serviana, fatta nel steso giorno. Testimonio Iuo di Rado Vitich ed Ilia di Boxo Vitich.

A di 2 novembre 1772 Spizza. Io Raffaele Giorga Parroco di Spizza avendo primese le tre solite denunzie, ne avendo ritrovato alcun can. impedimento congiursi in matrimonio Franofiglio di Mitar Stieпов Gionginovich, e Ivana figlia di Marco Vuca Ivova Obbradovich. Testimoni furono Frano Stiepev Franichievich (Franićević, op. a.) di Castel Lastva, e Frano figlio di Vizco Franichievich dell isteso luogo.

A di 23 ottobre 1782 Io Raffaele Giorga Parroco di Spizza ho batt. una creatura nata li 7 settembre dell istesso anno da Mathia Rochievich, e della sua leggitima consorte la figlia di Marco Iva Androva Papan, a cui il nome imposto fu Ivanna. Patrini furono io qui sopra Parroco, e la consorte di Stiepo Marca Sgradichia.

A di 24 ottobre 1783 Io d. Raffaele Giorga avendo premesse la tre solite denuncie, e non avendo ritrovato alcun can. im pedimento, congiursi in matrimonio Jovo Stieпов Illickovich con Stane di Ivo Daknich (Daknić, op.a.) da Gluvi do. Testimoni furono Milo di Marco Obradovich, Giuro Nica Illickovich e Nico Marcov Illickovich.

A di Genaro 1788 Io Raffaele Giorga Parroco di Spizza ho battezzata una creatura nata li 9 del di mese da Anta Giurov Rocchievich, e Mare di Vuco Straxar, sua legitim consorte, a cui il nome imposto fu Giuro. Patrini furono Savo Marcov Bicevich e Angelina filia di Milo Niccin, e consorte di Ilia Bicevich.

A di 3 marzo 1794 io Basiglio Jovovich parroco di Suscianni congiursi in matrimonio Marco Zarevich con Stane figlia di Pietro Siecac, ed esendo stata improvvisa, la denuntie furono dispensante dal vicario Giorga. Testimoni furono Mitar Nichich ed suo fratello Scivan, tutti di Suscianni, la detta Stane fu greca, e non si comprisemai essere cattolica.

A di 20 dicembre 1802 ho battezzato Nicolo figlio di Francesco Cneseuich e di Mare Siecac legittimi congi natto li 10 sudeto. Padrini Boxo di Stiepo Peranouich, e la sua madre Stieповiza.

13 marzo 1815 F.Borzi Archives. d'Antivari ho battezzato Agenese figlia di Demetrio Marco Vittich, e di Giovanna Boxa Vulevich (Vulević, op.a.) da Montenegro leggitimi Conjugi, nata li 11. dello steso mese. Patrini furono Marco Gromagna et Agnese Staniscia Paladin.

Li 22 ottobre 1842 parroco di Spizza ho battezzato una fanciulla nata li 16. del corrente da Ivan Marco Magiar, e Maria di Stanco Bernada (Brnjada, op.a.) fu greca, e convertita nella fede cattolica. Legitimi consorti di questa parochial, e gli fu imposto nome Maria. Patrini Janco Machixanov con la lui madre.

Na osnovu matičnih knjiga vjenčanih zaključujemo da je barska katolička zajednica bila zatvorena unutar granica svoje nadbiskupije, s obzirom da nailazimo na sporadične podatke o krvnom orodavanju sa licima iz drugih sredina. Matice rođenih takođe potvrđuju gorenavedenu pojavu, kada su u pitanju kumstva na krštenju dece. Homogenost ove zajednice nije samo proisticala iz međusobnog orodavanja, već su i uzajamna kumstva pri rođenju, vjenčanju ili krizmi jačala osećaj zajedništva.

Sve do sredine XVIII vijeka izvještaji barskih nadbiskupa bilježe intenzivno iseljavanje katoličkog stanovništva sa barskog područja, dok je imigracija katoličkog življa iz drugih sredina marginalna pojava u barskoj dijecezi. U drugoj polovini XVIII vijeka takvu pojavu prepoznajemo samo u barskoj župi, jer matičnim knjigama nailazimo na dvije familije, Truš i Palanga (Palangić), čija prezimena asociraju na njihov nekadašnji zavičaj (riječ je o selima koja se nalaze blizu rijeke Bojane sa albanske strane granice). Takođe, iz matičnih knjiga primorskih župa dobijamo podatke o niskoj fluktuaciji stanovništva prilikom ženidbe ili udaje katoličkog življa. Takvo stanje je razumljivo, ako se uzmu u obzir izvještaji barskih nadbiskupa u kojima se doslovno kaže da najgori Turci stoluju u Baru. Zapažamo iz matičnih knjiga vjenčanih da su se katolici uglavnom orodavali među sobom iz postojećih župa barske dijeceze, a samo u neznatnom procentu sa katoličkim življem iz drugih biskupija.

Uostalom praksa orodavanja unutar svoje zajednice postojala je i u drugim crnogorskim sredinama, poput Paštrovića.⁵⁴

23. aprile 1827. Io Nicolo Musani vicario generale ho batezato Gio. Batista nato Giuro Mitre, e Ange da Cattaro legittimi sposi; Patrni furono sig. Gasparo Saracci mio nipote, e Bogdanoviza, il ragazzo naque li 15 corrente.

A di 8 Giugno 1805 Io d. Peitro Prodani Paroco d'Antivari ho batezato Marina figlia di Marco Ferraro e Jane Marcova, nata 12 maggio. PP. furono Millo Jacobe Gionosich colla sua madre.

A di 27 Luglio 1807 In mia vece batezatto sigr. D. Andrea Ginagni Matteo figlio di Giovanni Martino Italiano, e di Elena Dabovich da Scestani legittimi conjugi nati li 19 del ditto mese. PP furono Matia Millo Nicoletta colla su madre.

27 settembre 1823 congiursi in sacramental matrimonio second il rito del concilio Tridentinio Giovanni di Marco Covac con Rosa Battuci da Scuttari. Testimoni furono Marco Pe...vigh con sua....

A di 10 Novembre 1825 Io Niccolo Musani Vicario Generale d'Antivari, ho batezato Nicolo nato da Paolo Molinari, ed Anastasia del Filippo Matesigh, legittimi consorti. PP. furono Giovanni Yunch, e Bogdanoviza, il ragazza naque li 6. detto.

Spizza 4 novembre 1842 io parroco suddeto ho batezato Angela figlia di Pietro Antonio Obradovich, e Cattarina di Pastrovich sua leggitima consorte. Patrini furono Demetre Drago Sgradich con la consorte di Savo Karsto Sgradich.

Li 2 aprile 1872 Il padre Luigi da Lavello Parroco di Zubci per delegazione dell' Illustrimo Meverendisimo Monsignor Capacio, ha apolto dallo Scisma la Greca Teodora Ferarios, la quale di propria volonta e rittronata al cattolicismo, e non avendo ritrovato verun Canonico impedimento tra Pietro Obradovich, e la su indicole Teodora dietro il di loro espresso consenso ha benedeto il loro matrimonio. Testimoni furono Il Signor Nicolo Bradasch Vice Console, e Nicolo Terceta.

⁵⁴ Vukmanović J., „Paštrovići“, Podgorica, 2002., str. 277.

Na još jednu specifičnost barske katoličke zajednice upućuju matične knjige rođenih i vjenčanih. Za razliku od nekih urbanih centara na istočno-jadranskoj obali đe je procenat vanbračne dece iznosio i do 25 %, udio vanbračne djece na nivou je statističke greške u odnosu na broj upisa u matične knjige.⁵⁵ Objašnjenje za navedeno treba tražiti u patrijahalnom životu crnogorskih katolika, đe se posebno gledalo na moral žene i omladine.

A di 22 agosto 1768 ho battezzato una putta di Mateo Triches soldato e Save sua illegitime consorte, a ...cagione di non aver anuto li sui laut... del stato libero, pero messo matrimonio con... nata dieci detto. Patrini Millo Franou, e Jela di Marca Iua Peroua, ed dalla putta fu posto il nome Mare.

Crkva je prilikom zaključenja braka od mladenaca tražila ispunjenje kanonskih odredbi. Oštro je pazila na rodbinske veze, tako da se nijesu mogli vjenčavati oni koji su bili na četvrtom koljenu srodstva – bez dopuštenja nadbiskupa. Uvidom u matice zaključujemo da su takva odobrenja isključivo davali nadbiskupi, od Matije Štukanovića do Karla Potena, mada je ova problematika zastupljena i u izvještajima barskih nadbiskupa još od početka XVII stoljeća. Treba napomenuti da su oprosti od rodbinskih veza bili rijetki i da ih je crkva davala isključivo u interesu zajednice.

A di 28 decembre 1770 congrursi in matrimonio doppo le 3 dennuncie Cola Mar Nica con Prenda di Giur Nica trovati in 3 e 4 grado di lo sanguinita in linea equili con di spensa mons. arch Vladagni. Testimony Vasil Gracia ed in luoco di Siepan Mocagna serviano, e Giec Luca di Pinci.

Prosječnu životnu dob u kojoj su mladenci stupali u brak je teško utvrditi, s obzirom da župnici tu činjenicu nijesu unosili u knjige vjenčanih. Neki drugi izvori posredno upućuju na stav da

⁵⁵ Ladić Z., „Matične knjige rođenih kao izvor za demografsku povijest župa Konjevrate i Mirlović Zagora u 18. i u 19. stoljeću“, Demografski prilozi HAZU, Zagreb, 2005., str. 429.

je muški dio populacije u primorskim župama ulazio u nešto kasnijoj životnoj dobi, tj. na prelazu treće u četvrtu deceniju života. Potvrdu navedenog pronalazimo u izvještaju barskog nadbiskupa Frana Borzija iz 1809. godine. U tom izvještaju stoji da je barska dijeceza najsiromašnija u nadbiskupiji, zbog čega se mnogi muškarci sa ovog područja godinama nalaze u pečalbi u Carigradu, ne bi li na taj način obezbjedili egzistenciju svojim familijama.⁵⁶ Poput ostalih Crnogoraca (pravoslavaca i katolika) u Carigradu, i barski katolici su tamo bili organizovani po plemenskom, odnosno teritorijalnom, pa čak i vjerskom određenju, imajući pred turskim vlastima ovlaštenog zastupnika koji je nosio titulu hrvat – baše.⁵⁷

U matičnim knjigama umrlih ćemo veoma rijetko naići na podatak o uzroku smrti nekog lica, štoviše, prva godišta matica umrlih ne sadrže ni podatak u kojoj godini života je lice preminulo, već se samo konstatuje datum, godina i mjesto sahrane. Samo su matične knjige umrlih župe Spič ispravno vođene, jer upisi u njima sadrže lično ime pokojnika, njegovog oca, a ponekad đeda, kao i devojačko ime i prezime majke. Od kraja XVIII vijeka matične knjige u svim barskim župama redovno sadrže životnu dob u kojoj je neko lice preminulo.

Kao odraz teološkog aksioma, župnici su u matičnim knjigama umrlih bilježili karakteristike vjerskog života pokojnika. Najčešće su župnici bilježili podatke o svetim sakramentima, tj. da li je pokojnik ispovijeden i pričješćen, odnosno svetim uljem pomazan.

A di 26 settembre 1769 passo a miglior vita la figlia di Rafaele di Andria Vulichieuich per nome Stanislaua, e fu sapelita nella Chiesa di Suscianni.

A di 11 Augusti 1774 Cata figlia di Andro Pera Ivova

⁵⁶ Relazione 1809.

⁵⁷ Foretić V., Iz arhiva obitelji Vicković u Zupcima kod Bara uz objašnjenje o hrvat – baši, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku“, Dubrovnik, 1956., str. 651. – 655.

Zancovich passo alla vita Angelica in eta d'anni 5 incirca, e l'istesso giorno fu sapelita a S.Tecla da me Raffaele Giorga.

9 aprile 1824 Mori in comunizione di S.Chiesa Cattolica Filippo Marovich di tutti i S. Sacramenti, e fu sapelito di me Niccolo Mussani parroco nel cemeterio a Turcini, e si trovo al eta decrepita d'anni 110.

Mori in comuniyione di S.Chiese Mare consorte del Frano Marovich da Sugnenza d'anni 100 munita nedi S.Sacramenti, e fu sapelita a S. Veneranda in Turcini.

Prateći podatke o umrlim licima na prostoru barske župe vidimo da su se sahrane uglavnom obavljale pred župnom crkvom Sv. Venerande u Tučinima. Osim ovog, grobna mjesta za starobarskih katolika nalazila su se i pred grobnom crkvom Sv. Lovra u barskom polju kao i na lokalitetu Držak u naselju Bartula oko jedne srednjovjekovne kapele. Matične knjige ove župe bilježe osnivanje katoličkog groblja u Komini (atar sela Pečurice) 1797. godine, a od 1848. godine oko kapele Sv. Anta u Gretvi je ustanovljeno novo katoličko groblje.⁵⁸ Na navedenim grobljima sahranjivano je domicilno stanovništvo barske župe, ali i značajan broj Šestana.

A di 2 settembre 1778 mori Nick Memeti d'ani 58 in circa munito delli S.Sacramenti della s.madre chiesa e l'istesso giorno fu sepelito nella chiesa di S.Lorenzo in Celuha per di timore della peste, che non si poteva andare nella chiesa di S.Veneranda a Turcini.

U matičnim knjigama umrlih barske župe nailazimo na još neke specifičnosti koje nijesu zastupljene u drugim župama. Riječ je preminulim vojnicima, porijeklom iz Italije, koji su se zatekli u Baru iz nama nepoznatih razloga. Osim ovih slučajeva nailazimo i na lica koja nijesu zvanično živjela unutar katoličke zajednice u Baru.

⁵⁸ Na groblju Sv. Anta je sahranjen austro – ugarski konzul u Baru, o čemu i danas svjedoči kamena ploča na kojoj je isklesano ime Nika Bradaša.

A di 30 decembre 1779 mori un soldato per nome Antonio Anconitano in etta d'anni 40 confermato communicato, e dato l'estremuyione del oglio santo, e fu sepelito a Turcini.

A di 15 Genario 1769 mori Mladiniza a Dobra Voda senza sacramenti, quelli licchiesti, non fu, chi chiamarse il Parroco, e fu sepelita da Turchi presente me D.Filippo Parroco in giardino sotto un Olivastvo, non auerla chi portar in chiesa a Turcini, non permettendo detto Parroco si sepelisse nella chiesa serviana vicina

U zubačkoj župi matice spominju samo globaljsku crkvu Sv. Nikole, mada su Zupci na lokalitetu Ribnjak imali svoju još jednu župnu crkvu Sv. Ivana oko koje se nalazilo veliko groblje. Ova crkva je porušena 70 – tih godina XVIII stoljeća, kada je kamenje s nje prenijeto u današnje selo Zupci, de je sagrađena nova crkva posvećena istom svecu.⁵⁹

U Šušanju globaljska crkva je Sv.Petke pred kojom su sahranjivane skoro sve katoličke porodice iz ove župe, izuzimajući Grgurice, Kovače i Čakaloviće, koji su imali svoja grobna mjesta unutar benediktinskog manastira na Ratcu.⁶⁰

Spičani su imali više svojih groblja, a jedno od najstarijih je oko dvooltarske crkve Sv. Petke. Oni iz sela Brce sahranjivani su pred crkvom Sv. Andrije, a za one iz sela Zankovića, Miljevaca, Zgrade i Brkana grobna crkva je bila Sv. Tekle ili Čekle, takođe dvooltarska. Pojedine katoličke porodice (Roćeivići, Ilići, Babići, Mitrovići, Antovići i Karlići) iz Spiča imali su grobna mjesta pred crvom Sv. Dimitrija na tvrđavi Nehaj, a od sredine XIX vijeka u maticama su zabilježene sahrane na grobištu Sv. Marka, odnosno na lokalitetu Glavica u selu Miljevci.

Takođe, ovđe su sahranjeni crnogorski vojnici koji su poginuli u oslobođenju Bara, kao i oni barski katolici koji su izgubili život prilikom eksplozije džamije, odnosno katedrale Sv. Đorđa 1881. godine. Detaljnije : Jovović I., „Iz prošlosti Dukljansko – barske nadbiskupije“, Bar, 2005., str. 167.

⁵⁹ Jovićević A., op.cit, str. 23.

⁶⁰ *A di 11 di marzo nell' anno 1769 passo a miglior vita il povero Michiali*

Zanimljivo je da su obredi sahrane barskih župnika ili generalnih vikara obavljani uz činodejstvovanje samo jednog sveštenika i bez prisustva barskog nadbiskupa, kao što su inače sahranjeni gotovo svi vjernici. Izuzetak od navedenog pravila predstavlja sahrana izvjesnog Iva Nikčevića iz barske župe kojoj su prisustvovala tri sveštenika, što upućuje na zaključak da se radi o uglednoj ličnosti, mada dosad objavljeni izvori ne poznaju ličnost pod tim imenom.⁶¹

Takođe, preko matičnih knjiga umrlih možemo pratiti primjere međuplemenske pljačke i hajdučije koja je na ovom dijelu crnogorskog prostora bila prisutna sve do sredine XIX vijeka, mada u nekim slučajevima ne treba isključiti mogućnost netrpeljivosti između nekih porodica. Takvih slučajeva je najviše bilo u Šestanima, đe se jednom prilikom hajdučke čete iz Crmnice opljačkale rezidenciju nadbiskupa Lazara Vladanjija u selu Livari. Ipak ova kvi slučajevi su lišeni vjerskog antagonizma, jer bi ta činjenica svakako bila zabilježena od jednog katoličkog sveštenika. Najveće sukobe sa hajdučkim četama imali su Spičani,⁶² kao granična zona prema Crmnici i Paštrovićima, a u nešto manjoj mjeri Šušanjani i Zupci, pa u maticama nailazimo na podatke o poginulim na šušanjskoj i spičanskoj strani. I Zupci, kao Šušanjani i Spičani, često su bili primorani da brane svojinu od svojih sušeda, što je dovodilo do pogibija s obiju strana. Prema jednom narodnom predanju, Crmničani su neđe početkom XIX vijeka ubili na planini Sutorman sinčića Stojana Perova Brajanovića iz Zubaca, a ovaj je šustradan učinio osvetu i ubio na Sozini jednog crmničkog mladića.⁶³

di Zuoanni Gorgurica, e mori in prouiso nella sua paterna cela, e fu sapelito nella chiesa di Sancta Maria di Rotaz.

⁶¹ *A di 19 Febrero 1795 Mori Ivo Nichceovich di anni 70 in circa dopo aver avuto gia prima la confesiona il SS. viatico lotanto, e l'isteso giorno fu le porta nella loro chiesa di S. Veneranda a Turcini da me Nicolo Pezzi Paroco di Antivari in compagnia di D. Giovanni Lindi, e di D. Basiglio Jovovich.*

⁶² Vukmanović J., op. cit., str. 348.

⁶³ Jovičević A., op. cit., str . 170..

Na ovakave podatke jedino ne nailazimo u matičnim knjigama župe Bar.

A di 6 di Guigno nell'anno 1770 passo a miglior vita il pouero Masan Matcouich e framacato delli Montenegrini, e non li furono datti SS. esso inpromiso, e mori subito.

15. Genaro 1831. Furono ucisi dai Montenegrini Ivo Marco Stipo, Peter Ilia Bercan, e Jacob Anto Filipovich, i primi due furono Sepeliti a S.Tecla, e Peter Ilin munito della confesione, ed estrema unzione, Ivo Marco poi decapitato passo senza Sacramneti, Jacob Anto parimenti decapitato fu sepelito a S. Andrea.

Osim navedenog, matične knjige umrlih župe Spič potvrđuju druge istorijske izvore koji govore da je kuga u ovim krajevima desetkovala stanovništvo, pogotovo Spiča i Šušanja. Kugu je iz Bara prenio neki dječak u Spič 31.11.1741. godine, mada o razmjerama ove epidemije u numeričkom smislu nemamo relevantne pokazatelje.⁶⁴ Na osnovu matica saznajemo da je u Spiču tom prilikom od kuge najviše stradala familija Mihović, koja je tom prilikom gotovo ugašena, s obzirom da je od 19. januara do 7. februara 1743. godine preminulo sedam članova ove familije.

Istraživanje i obrada podataka iz predmetnih matica, uz njihovu komparaciju sa drugim relevantnim izvorima, omogućava nova saznanja o položaju barskih katolika pod osmanskom upravom, tim prije, što je već u stručnoj literaturi naglašeno da je prošlost Barske nadbiskupije, naročito novovjekovlja, još uvijek nedovoljno proučena. Shvatajući značaj matične crkvene evidencije za prošlost jedne zajednice, nameće se potreba da se matice primorskih župa barske dijeceze, za predmetno razdoblje, prevedu na crnogorski jezik, detaljno stručno obrade i publikuju. Ovaj stav se gotovo nameće kao imperativ, jer se navedene crkvene knjige nalaze u lošem stanju.

⁶⁴ Novaković R., op. cit., str. 54.